

CONSTRUCȚIA SOCIOCULTURALĂ A IMAGINAȚIEI Schița unui argument

Radu J. BOGDAN

Tulane University, New Orleans, USA
Bilkent University, Ankara, Turkey

Abstract: Imagination has long been considered an opaque topic for cognitive sciences. By framing a new possibility explanation, this article brings forward an original sketch of the argument concerning the development of this unique capacity in humans. The central idea regards the key capacities of imagination as originating in children's naive psychology bearing on sociocultural selective pressures. The author argues persuasively for an ontogenetic approach to imagination, stressing the importance of its precursor abilities, such as a non-egocentric perspective-taking.

Keywords: naive psychology, imagination, sociocultural selection pressure.

O mare parte din viața noastră mentală cuprinde activități precum deliberarea, planificarea pe termen lung a propriilor acțiuni, raționarea, gândirea ipotetică și teoretizarea abstractă. Acestea sunt activități mentale care operează *offline*, deseori independent de informația perceptuală curentă și care pot proiecta situații puțin probabile, contrafactice sau de-a dreptul imposibile. Pentru a simplifica prezentarea, voi grupa abilitățile mentale responsabile pentru aceste activități sub vechiul nume de *intelect*. Prin noțiunea mai cuprinzătoare de *minte* voi înțelege un set mai larg de facultăți conative și cognitive, afecte care sunt comune celor mai multor specii: reflexele sensorimotorii, forme de percepție și memorie, învățarea, comunicarea, emoțiile, forme simple de planificare și rezolvare de probleme, ș.a.

Științele cognitive au întâmpinat dificultăți încercând să găsească o explicație intelectului uman. Ele au avut prea puțin succes atunci când au abordat două tipuri de probleme: una care privește modul în care operează capacitățile intelectuale și cealaltă care cercetează cum sunt aceste capacități posibile înainte de toate. În această lucrare mă voi axa pe cel de-al doilea tip de explicație. O explicație de posibilitate, așa cum o voi numi în continuare, trebuie să răspundă la întrebările: de ce, cum și, eventual, când au apărut capacitățile intelectuale (în această direcție, ne pot preocupa aceste întrebări cu

privirea la originea oricărui tip de capacitate mentală). În momentul actual din dezvoltarea științei, unei astfel de explicații i se cere să fie de natură evoluționistă, sau cel puțin compatibilă cu idei și modele de informație evoluționiste.

O explicație de posibilitate a intelectului se confruntă cu două mari probleme. Prima este faptul că, din tot ce știm până acum, intelectul uman este unic din punct de vedere filogenetic, în pofida unei baze genetice comune foarte mari între oameni și alte primare. Cea de-a doua problemă este că, bazându-ne iarăși pe informațiile de până acum, putem afirma că intelectul a apărut destul de recent în istoria speciei umane, deși modificări ale creierului uman care dovedesc primele semne ale limbajului și cogniției au precedat cu mult timp apariția acestuia. Propunerea pe care o înaintez este de a valorifica aceste tipuri de puzzle într-un argument pentru un nou cadru de posibilitate pentru o explicație evoluționistă a intelectului. Acest cadru cuprinde ontogenia umană, construită în termeni evoluționști, și modul istoric al dezvoltării acesteia care îi permite să unifice în mod unic resursele care vor susține și vor permite desfășurarea capacităților intelectului. Dacă admitem că intelectul uman este unic, atunci acest lucru se datorează faptului că ontogenia umană este unică în istoria evoluționistă.

În măsura în care intelectul ocupă un loc central în mintea umană, așa cum desigur este cazul, a arăta că este rezultatul unei ontogenii unice și că posibilitatea sa nu poate fi altfel înțeleasă, este echivalent cu a arăta că dezvoltarea este esențială pentru științele cognitive. Am argumentat deja cu alte ocazii pentru importanța de a considera dezvoltarea drept cel mai plauzibil cadru de posibilitate care poate explica diverse abilități mentale unice oamenilor, cum sunt, de exemplu, predicția (Bogdan 2009), gândirea reflexivă (Bogdan 2000) și designul funcțional al conștiinței (Bogdan 2010). Este acum rândul să privim intelectul: această încercare ar putea părea deosebit de îndrăzneță, dar îmi propun o abordare mai restrânsă și accesibilă prin centrarea asupra unui aspect pe care îl consider esențial în toate activitățile mentale. Am în minte aici imaginația.

Ceea ce au în comun activitățile intelectului este abilitatea de a gândi nu doar *offline* sau dincolo de informația oferită – i.e. mai mult decât ceea ce se află în mod curent în câmpul experienței: perceput, simțit sau reamintit – ci și de a gândi altfel sau diferit de ceea ce este știut, experimentat, dedus inferențial ori conceptibil. Acest mod de a gândi înseamnă a gândi *imaginativ*. Astfel concepută, gândirea imaginativă devine chiar motorul intelectului și a-i descrie posibilitatea din punct de vedere ontogenetic este totuna cu a începe să abordăm posibilitatea ontogenetică a intelectului însuși.

Această lucrare face parte dintr-un proiect mai amplu care este el însuși în dezvoltare și, ca urmare, argumentul este cu siguranță fragmentat și incomplet. Scopul ei, însă, este mai degrabă modest, întrucât își propune să prezinte plauzibilitatea următoarelor două idei: prima-imaginația este un construct *ontogenetic*, prin aceasta înțelegând că rezultă din adaptări la presiuni specifice ontogeniei umane; cea de-a doua –

imaginația este o construcție *socioculturală*, în sensul în care presiunile deja menționate și adaptările rezultate au o natură socioculturală; mai mult, această natură este specifică înseși posibilității competenței imaginative și intelectului. Date fiind limitările deja menționate, acest argument va fi mai puțin o demonstrație, dar sper că mai mult decât o vagă indicație.

Secțiunea întâi începe cu informații și estimări evoluționiste care evidențiază salturi semnificative între mințile omenești și cele premergătoare, primele prezentând noutăți fără precedent. Aceste salturi sugerează că noutățile, prezente îndeosebi în dezvoltarea intelectului, nu pot fi rezultatul unei serii filogenetice graduale generată de selecția naturală. Această sugestie, conform secțiunii a doua, se regăsește în scepticismul foarte răspândit asupra capacității teoriei evoluționiste sau a științelor cognitive în genere de a explica abilitățile intelectului. Urmând direcția acestor două secțiuni voi oferi o explicație alternativă, care nu renunță la punctul de vedere evoluționist, dar îl adaptează ontogeniei unice a omului, motivul acestei re poziționări fiind prezentat în secțiunea a treia. Secțiunea a patra prezintă noțiunea imaginației într-un cadru general înainte de a trece la o analiză mai restrânsă a capacităților mentale implicate în actele productive ale imaginației (în secțiunea a cincea). Secțiunea a șasea introduce ipoteze asupra diverselor abilități premergătoare care fac posibile aceste capacități pentru imaginație și care apar în ontogenia omului datorită în principal unor cauze socioculturale. Secțiunea a șaptea, concludivă, analizează câteva dintre aceste abilități primare prezente în psihologia naivă a copiilor.

1. SALTURI EVOLUTIVE, PROPRIETĂȚI SURPRINZĂTOARE

Ceea ce este surprinzător în cazul intelectului uman este că nu se încadrează în tiparul unui organ mental sau al unei capacități așa cum sunt acestea înțelese de o abordare evoluționistă a științelor cognitive. Conform acestui model standard, capacitățile de acest tip

- au evoluat sub presiuni de selecție care pot fi delimitate cu destul de multă siguranță (și într-o manieră similară cu a altor caracteristici și abilități corporale sau comportamentale)
- funcțional sunt dedicate realizării unor anumite activități în domenii bine-definite din care este alcătuit mediul în care trăiesc animalele
- sunt localizate în creier și realizate de structuri fizice specifice ale acestuia – și, deci, sunt modulare

- sunt înmagazinate și transmise genetic.

Toate aceste proprietăți caracterizează noțiunea familiară de *minte modulară* sau specializată pe funcții. Există argumente convingătoare pentru faptul că științele cognitive pot caracteriza și explica mințile modulare, omenești și animale, iar o parte din această încredere este susținută de succesul acestor științe în înțelegerea văzului, diverselor funcții ale limbajului, coordonarea sensorimotorie, emoții de bază, cogniție socială, și altele (Fodor 1983, Pinker 1994). Ramura evoluționistă a științelor cognitive se preocupă, de asemenea, cu explicația istoriei tiparului modular al minții, bazându-se, desigur, pe asumția că formele de selecție (naturale și nu numai) tind să instaleze module sub forma mecanismelor mentale specializate și că ele realizează acest lucru similar modului în care instalează mecanisme fizice specializate în cazul animalelor (Bjorklund & Pellegrini 2000).

Însă cadrul evoluționist pentru intelectul omenesc este considerabil mai problematic. În acest sens, voi cita câteva date și estimări evoluționiste regăsite în diverse surse (Boyd & Silk 1999; Donald 2001; Klein 2002; Mithen 1996; Tomasello & Call 1997), dar cititorii trebuie avertizați că acestea sunt încă subiectul unor revizii și dezbateri. În orice caz, indiferent de modul în care sunt estimate, numerele sugerează salturi evolutive dramatice între mintea oamenilor moderni și cea imediat precedentă. Să vedem cum anume:

- separarea evolutivă între oameni și maimuțe (ca reper sunt considerați cimpanzeii) s-a produs în intervalul situat între șase și șapte milioane de ani în urmă.
- oamenii și cimpanzeii au în comun între 98% și 99% din genom.
- până acum aproximativ două milioane de ani în urmă mințile omenilor și cele ale maimuțelor era în mare parte asemănătoare și doar în ultimii 100.000 -150.000 lanțul evolutiv al homo sapiens pare să fi dezvoltat aptitudini cognitive unice, incluzând intelectul
- se pare că nu există urme sau forme primitive ale facultăților intelectuale în cazul primatelor non-umane (sau în orice altă specie)
- se pare că nu există presiuni specifice în cazul primatelor sau chiar al mediului primilor hominizi care să exercite selecția abilităților intelectuale, deși acestea aduc mare avantaj atunci când sunt căpătate; în condițiile în care era prezentă o formă de comunicare simbolică, viață sociopolitică intensă și o tehnologie a uneltelor transmisibilă cultural, supraviețuirea și reproducerea în cadrul ramurilor evolutive primare de hominizi nu par să depindă de indivizi care posedă în mod necesar un intelect (Donald 2001; Mithen 1996)

- creierul hominizilor se pare că a atins mărimea sa prezentă și capacitățile cognitive manifeste cu aproximativ 250.000 de ani în urmă, sau poate chiar mai devreme. Totuși, câteva dintre trăsăturile sale specific umane, printre care cele ale intelectului, asociate cu tehnologia complexă, arta, ritualurile și limbă, au apărut mult mai târziu (undeva între 100.000 și 40.000 de ani în urmă) (Coolidge & Wynn 2009)

Să presupunem că aceste date și estimări nu depășesc cu mult situația reală. Ceea ce evidențiază ele este că nu au fost nici suficient timp, nici bază genomică și nici presiuni selective clar definite pentru a explica o evoluție filogenetică graduală care să dea seama de capacitățile intelectuale pe care oamenii moderni le au, dar care lipsesc în cazul maimuțelor și posibil în cazul oamenilor primitivi. Chiar dacă abandonăm filogenia primatelor pe de-a-ntregul, tot rămânem cu un intelect care pune la încercare o explicație evoluționistă, căci, deși se cunosc puține lucruri despre puterile intelectuale ale primilor oameni (cum sunt *homo erectus*, *homo habilis*, sau Neanderthal), există estimări care sugerează că este posibil ca intelectul să fi apărut târziu chiar și în cadrul acestui lanț evolutiv. Următoarele observații vin să sprijine această concluzie:

- între 1,8 milioane de ani (perioada primilor oameni) și 250.000 de ani în urmă (perioada oamenilor moderni) a avut loc o dezvoltare semnificativă a evoluției creierului dar puțin progres în tehnologie; comparativ, în ultimii 250.000 de ani și mai ales în ultimii 50.000-70.000 de ani s-a produs un progres vag sesizabil în evoluția creierului, în schimb tehnologia și cultura s-au dezvoltat dramatic
- chiar și această din urmă evoluție a tehnologiei și culturii prezintă trăsături problematice: oamenii moderni (*homo sapiens sapiens*) au apărut cu mai mult decât 200.000 de ani în urmă. Totuși, pentru o perioadă lungă de timp (probabil pînă spre 70.000 și 40.000 de ani în urmă), modul lor de gândire era foarte puțin diferit de cel al primilor oameni.

Aceste date sugerează că progresul recent în domeniul tehnologiei și al culturii – semne ale unei activități mentale sofisticate – nu pot fi atribuite unei evoluții ale creierului oamenilor primitivi sau moderni, și, în particular, nu pot fi puse în seama mecanismelor specializate ale creierului selectate pentru a face față provocărilor din mediu natural sau social al oamenilor din trecutul îndepărtat. Dacă selecția naturală ar fi avut acest impact asupra intelectului, ar fi lăsat cu siguranță niște urme genetice materializate în creierul omenesc sub forma unor mecanisme sau module ale activităților intelectului specializate funcțional și cu localizare specifică. Până în acest moment însă, nu avem dovezi care să susțină aceste module, ci, dimpotrivă, suntem în măsură să

aducem dovezi care să pună la îndoială această teză. Următoarele se încadrează pe această linie:

1) Până în prezent nu au fost identificate mecanisme ale creierului localizate și cu funcții specifice care să ruleze programe tipice activităților intelectului; de exemplu, nu există astfel de mecanisme pentru planificare deliberată și de tip reflectiv, gândire reflexivă, deși, desigur, diverse arii ale creierului se activează așa cum arată testele fMRI când aceste procese se desfășoară; demn de observat este că ariile avute în vedere în cazurile mai sus menționate par să fie cortexul frontal și emisfera dreaptă; acestea două, în particular cea din urmă, sunt în general mai puțin specializate și mai puțin apte decât emisfera stângă să activeze multiple seturi de reprezentări și deseori mențin o conectivitate răspândită și sincronizare a acestor seturi (Diamond 2001).

2) Facultățile intelectuale nu par să fie specifice unui domeniu nici impenetrabile cognitiv, așa cum sunt modulele mentale; activitățile intelectului nu sunt cuprinse într-un domeniu anume ci de multe ori operațiile lor intersectează mai multe (fizic, biologic, numeric, social, abstract, ficțional) și sunt influențate și revizuite în mod frecvent în funcție de informația care vine din exterior (percepția) sau interior (memorie, inferență, valori, opinii, interese, ș.a.)

3) Cu toate acestea, abilitățile intelectuale nu sunt dobândite în mod variabil prin experiență individuală sau educate de un individ adult; deși stimulate și constrânse de experiență, abilitățile intelectului se formează sau sunt exersate în mod spontan: o persoană nu învață, nici nu poate fi învățată, cum să delibereze, cum să planifice, introspecteze sau cum să gândească reflexiv, deși un individ poate să învețe moduri specifice de a realiza toate acestea – similar modului în care un individ nu învață cum să vadă sau să respire, ci cum să își îmbunătățească sau controleze atenția vizuală sau respirația în anumite circumstanțe (de exemplu, în apă sau la altitudini mari)

4) Abilitățile intelectului nu prezintă variații semnificative ale designului, modului de operare, motivațiilor în uz sau etapelor dezvoltării – trăsături pe care ne-am aștepta să le întâlnim ca rezultând din învățarea, instruirea sau experiența individuală.

5) Dimpotrivă, abilitățile intelectuale sunt uniform reprezentate în interiorul unei specii și se dezvoltă după un scenariu relativ uniform la copiii normali; cu toate acestea, dezvoltarea nu pare să coincidă cu cea a maturizării relativ independente pe care o au modulele mentale

Pe scurt, facultățile intelectului sunt biologic universale în cazul oamenilor moderni dar nu par să fie de tipul celor modulare sau specializate funcțional și produse de selecția naturală. Dovezile clinice sugerează de asemenea:

- Nu există deficiențe specifice ale intelectului, cum ar fi incapacitatea unui individ de a-și evalua propriile gânduri sau de a face introspecție, care să poată fi atribuite distrugerii unori arii clar delimitate ale creierului sau moștenirii unor insuficiențe mentale. Cu siguranță, funcționarea defectuoasă a mecanismelor care susțin activitatea intelectului (mecanisme precum ar fi limbajul, memoria sau psihologia naivă) poate avea efecte negative asupra intelectului.
- Diverse module cognitive funcționează deficitar la o vârstă înaintată – de exemplu, văzul, memoria de scurtă durată, atenția sau coordonarea sensorimotorie – dar nu este clar că vârsta afectează în mod direct (să zicem) deliberarea sau introspecția, deși poate afecta motivația sau energia direcționate spre deliberare sau introspecție.

Datele, estimările și observațiile prezentate până acum ne sugerează pe de-o parte ideea că facultățile intelectului nu derivă din mecanisme dedicate, încapsulate genetic, evolute prin selecție naturală; dar, pe de altă parte, nici nu sunt dobândite prin învățare sau experiență individuală. Iată de ce intelectul nu se încadrează în tiparul standard folosit în științele cognitive - cel al minților animale organizate modular sau pe funcții specializate; în același timp, el nu se modelează pe gândirea evoluționistă despre cum și de ce mințile modulare au apărut în primul rând. De asemenea, nici teoriile behaviouriste sau conexioniste despre felul în care abilitățile cognitive sunt formate prin experiență sau condiționare nu oferă o explicație satisfăcătoare pentru intelectul uman. Ar trebui atunci să concluzionăm că acesta este o anomalie misterioasă fără o istorie proprie sau că este pur și simplu un efect accidental al unui creier mai complex? După cum vom vedea, mulți cercetători au avansat deja aceste explicații.

2. IMPAS TEORETIC

Mulți filosofi, cercetători din domeniul științelor cognitive sau chiar biologi evoluționiști întâmpină cu o vadită reticență sau chiar o rezistență directă încercările de a explica evoluționist facultățile intelectului. Nume cunoscute precum cele ale lui Noam Chomsky, Stephen Jay Gould sau Jerry Fodor ne vin prima dată în minte (vezi Dennett 1995 pentru o analiză). Aceștia sunt, desigur, oameni care sunt ghidați de știință, adevăr și rațiune, care cred în evoluție, în termeni general vorbind. Ei pot chiar să accepte că limba și facultățile intelectului au evoluat într-un fel, probabil ca exaptații, accidente sau efecte secundare ale complexității creierului. Ceea ce resping acești autori, însă, este ideea că aceste facultăți complexe au evoluat gradual printr-o formă de selecție pornind de la

niște elemente primordiale mult mai simple. Urmând acest argument, ei resping nu doar cele mai productive și răspândite forme de evoluție – formele de selecție – dar și pe cele care pot explica în mod consistent trăsăturile biologice în funcție de felul în care acestea sunt implicate în mediile fizice, sociale sau culturale. Una dintre consecințele acestei atitudini antiselecționiste este ipoteza că facultățile intelectuale nu sunt adaptări la caracteristici ale mediului.

Atitudinea antiselecționistă își găsește ecoul într-o viziune la fel de pesimistă prezentă în științele cognitive. Pesimismul în acest caz privește capacitatea științelor cognitive de a explica (sau de recrea artificial) uzul limbajului și activitățile intelectului. În primii ani de dezvoltare, informatica a încercat, și eșuat, în tentative să de a răspunde provocării tradiționale a traducerii automate dintr-o limbă naturală în alta. Explicația standard a acestui eșec este că utilizarea normală a limbajului face apel la inferențe care depășesc ceea ce este spus în mod explicit și că aceste inferențe, folosite de intelect, sunt greu de implementat și de codificat într-un set de reguli computaționale.

În ultimii ani inteligența artificială a fost marcată de problema cadrului. Pe scurt, întrebarea este cât din lume și schimbările ei constante, incluzându-le pe cele generate de propriile acțiuni ale unui sistemului, trebuie să fie luate în considerare și reprezentate mental pentru a acționa eficient într-o situație particulară. Formulată în alți termeni, aceasta este problema care privește felul în care un sistem inferențial deschis, având acces la un set imens de informații, poate să utilizeze date noi și să acționeze în consecință, fără riscul de a se bloca într-o căutare dezorganizată, fără sfârșit. Intelectul omenesc este un astfel de sistem, și totuși, foarte rar poate fi astfel paralizat, iar de cele mai multe ori încadrează probleme rapid și eficient, ia în considerare informațiile noi și acționează. Cum reușește să facă acest lucru? Nici inteligența artificială, nici psihologia cognitivă nu au oferit până acum răspunsuri convingătoare și, ca urmare, există temeri că nu va putea fi oferit niciodată un răspuns.

În linia acestui pesimism, Jerry Fodor a argumentat că modelul intelectual și de nivel înalt al cogniției umane prezintă anumite proprietăți, cum sunt de exemplu deschiderea și promiscuitatea inferențială, pe care științele cognitive nu știu cum să le cerceteze sau să le explice (Fodor 1983). Ca urmare, nu există niciun fel serios de știință cognitivă a intelectului și niciuna nu se arată la orizont: nu dispunem de o teorie mult mai bună decât ceea ce au spus despre intelect Platon, Aristotel și urmașii lor. Științele cognitive sunt potrivite pentru a explica designul și modul în care funcționează modulele de tip input-output, cum sunt, de exemplu, văzul, memoria și limbajul. Și la fel de adecvată este, istoric vorbind, și teoria evoluționistă.

Astfel, se închide cercul explicației: teoria evoluționistă și științele cognitive converg în explicația pe care o oferă cogniției modulare; prima poate explica istoria acesteia, iar cea de-a doua explică designul și modul de operare. Această convergență nu este, însă, întâmplătoare: mințile animalelor sunt modulare, datorită (în principal) selecției naturale.

Dacă intelectul uman prezintă proprietăți nedomulare, atunci acestea nu pot fi rezultatul unei selecții naturale sau de altă natură.

Dacă impasul și pesimismul nu sunt perspective atractive, sau cel puțin nu înainte de a perserva și de a explora alte opțiuni, ce strategie să adoptăm pentru a explica intelectul omenesc? Voi schița răspunsul la această întrebare în secțiunea următoare.

3. REGÂNDIREA DEZVOLTĂRII

Cocktailul de puzzleuri, date, îndoieli și estimări pesimistice privind designul și evoluția intelectului îl interpretez ca o invitație de a regândi modul în care această mașinărie cognitivă neobișnuită și singulară a luat naștere și de ce. Datele citate mai devreme deja indică o direcție în acest sens. Dacă intelectul nu este rezultatul evoluției filogenetice realizată de selecția naturală și nici al evoluției convergente (cea care apare independent în specii fără legătură), dar nu este nici un accident inexplicabil, atunci o alternativă rezonabilă este de a-l privi ca rezultatul exclusiv al ontogeniei umane unice, datorită factorilor și presiunilor specifice acesteia. Unicitatea intelectului omenesc, ca istorie și design, va fi astfel explicată de unicitatea ontogeniei umane ca fenomen evolutiv. Aceasta este ipoteza pe care îmi propun să o elaborez și să o susțin în continuare. Presupozițiile și implicațiile acestei ipoteze, ca și plauzibilitatea acestora, trebuie analizate cu atenție.

Dezvoltarea ca evoluție. Presupoziția fundamentală este următoarea: dezvoltarea este un fenomen evolutiv. Motivul este simplu: selecția operează asupra fenotipurilor, nu a genotipurilor, iar genotipurile devin fenotipuri, în particular minți și corpuri, pe parcursul dezvoltării, datorită programelor specifice dezvoltării prin care genotipul ajunge să fie exprimat într-un fenotip. Cum altfel dacă nu în acest mod, vor ajunge genele să construiască un organism? Evoluția acționează, de asemenea, asupra dezvoltării deoarece, în activarea funcției sale de construcție a fenotipului, dezvoltarea generează presiuni de selecției *specifice ei* și răspunsuri la astfel de presiuni. Unele dintre aceste efecte pot determina evoluția ontogenetică a multor trăsături, incluzându-le pe cele ale intelectului.

Adaptări ontogenetice. Multe dintre presiunile și răspunsurile care se formează în timpul dezvoltării sunt locale, privind funcții și domenii specifice, și de obicei se întind pe o perioadă limitată de timp, iar răspunsurile le voi numi adaptări ontogenetice. De exemplu, supraviețuirea și trecerea la o etapă următoare sunt vitale și sunt în același timp

cele mai evidente presiuni prezente în dezvoltarea fenotipului. Adaptările care rezultă au efect direct asupra arhitecturii corporale și mentale, și creează oportunități pentru manifestarea altor presiuni selective acestea fiind urmate, evident, de noi adaptări. Acesta unul dintre motivele pentru care procesele dezvoltării continuă să genereze adaptări ontogenetice suplimentare până la atingerea maturității. Iata de ce putem spune că ceea ce este selectat în evoluție sunt mai degrabă traiectorii ontogenetice decât organisme adulte (Bjorklund și Pellegrini 2000; Tomasello 1999).

Implicații. O implicație centrală este că nouitatea intelectului și a altor dezvoltări mentale poate fi rezultatul selecției unor adaptări ontogenetice specifice împreună cu traiectoriile acestora. Desigur, posibilitatea acestor noutăți și a designului lor nu pot fi explicate inteligibil fără a privi atent dezvoltarea. Această implicație am analizat-o în lucrări anterioare, care abordează predicția (Bogdan 2009), gândirea reflexivă (Bogdan 2000), și designul funcțional al conștiinței (Bogdan, în curs de apariție). Acum este rândul imaginației să devină motorul intelectului.

Aceste cercetări au dezvăluit alte consecințe asupra abordării imaginației. Poate cea mai importantă și paradoxală este faptul că multe dintre adaptările ontogenetice specifice și delimitate temporal au puțin în comun cu traiectoriile ontogenetice pe care Le generează și efectele acestor traiectorii. De exemplu, se cunoaște că atenția social împărtășită (*shared attention*) și învățarea cuvintelor influențează semnificativ predicția, deși funcțiile acestor două procese mentale nu au, în fapt, nimic de-a face cu predicția. O altă consecință importantă este delimitarea temporală a adaptărilor ontogenetice rezultată în urma faptului că ele reflectă provocările specifice ale copilăriei; deci, ele vor trebui detectate și studiate in situ și în contextul evolutiv al dezvoltării, înainte ca urmele și efectele lor inițiale să se fi pierdut în evoluția ulterioară. Din nou, atenția împărtășită are un rol constructiv pentru învățarea cuvintelor, a predicției și pentru alte deprinderi esențiale în psihologia naivă doar pentru o perioadă scurtă de timp, mai precis doar în copilăria timpurie. Nefuncționarea sau absența ei în acea secvență din formare are un impact negativ asupra tuturor deprinderilor, așa cum s-a observat în cazurile autiștilor.

În final, o altă consecință foarte importantă este următoarea: adaptările ontogenetice și programul dezvoltării lor sunt relativ universale la copiii normali. Acest lucru poate explica prezența universală a imaginației și facultăților intelectuale, dar, așa cum vom vedea, ansamblul complex și diferențele în presiunile socioculturale externe în procesul constituirii lasă loc unei relative variabilități, motiv pentru care în cazul unor oameni imaginația și intelectul sunt mult mai dezvoltate decât în cazul altora.

4. FAȚEȚELE IMAGINAȚIEI

Ce este imaginația? La fel ca și în cazul conștiinței, cu toți știm ce înseamnă să ne folosim imaginația dar suntem puși în dificultate atunci când vrem să o definim sau să explicăm cum funcționează. Știm că a ne imagina ceva înseamnă a produce gânduri care nu sunt în totalitate sau chiar deloc determinate sau în acord cu ceea ce percepem în mod curent, simțim sau ne amintim. Ne dorim literalmente aceste gânduri ca entități mentale și prin intermediul lor obiecte ciudate, ființe sau situații care nu trebuie să fie reale sau familiare, plauzibile sau chiar posibile. Cum reușim să facem aceste lucruri?

Înainte de oferi un răspuns, trebuie menționat că noțiunea tradițională de imaginație este încărcată cu multe sensuri care reflectă versatilitatea utilizărilor sale, așa cum filosofii știu demult iar psihologii au descoperit de curând. Înțelepciunea (sau incertitudinea) strânsă în această noțiune reflectă în mod tradițional faptul că, departe de a fi doar o singură facultate comună a minții, așa cum sunt vederea sau memoria, imaginația se înfățișează mai degrabă ca o competență *compozită* alcătuită din diverse abilități și implicată în mai multe activități.

Cei mai mulți – printre care se numără deopotrivă filosofi și psihologi - cred că imaginația lucrează îndeobște cu imagini mentale, având o factură predominant vizuală sau pictorială. Aceasta este imaginația interpretată pictorial. De asemenea, cei mai mulți înclină să le dea dreptate filosofilor, în special celor din tradiția empiristă (Locke, Berkeley, Hume), care susțin că imaginile mentale sunt mai puțin vii și intense decât percepțiile, dar că totuși ele însuflețesc și oferă un caracter concret gândurilor noastre, mijlocind astfel între percepție, pe de o parte, și memorie, judecăți și raționament, pe de altă parte. Acest rol mediator este îndeosebi unul pasiv și de cele mai multe ori prestabilit: te gândești la ceva și o imagine asociată apare brusc. Aceasta este ceea ce Kant numea “imaginația reproductivă”. Acest tip pasiv de imaginație de tip pictorial pare plauzibil să aibă un precursor în mințile animalelor, dar este îndoielnic că generează un intelect activ.

Și totuși imaginația este mai mult decât imagini intermediatoare. Ea poate de asemenea să fie activă, constructivă, inventivă sau “productivă”, citându-l din nou pe Kant. Într-adevăr, noi putem construi în mod intenționat și deliberat imagini mentale. Pe de altă parte, putem părăsi domeniul imagistic cu totul și să ne angajăm într-o activitate contemplativă de tip abstract, nonimagistică, prin care să considerăm fapte și situații ipotetice, contrafactice sau imposibile, făcând apel doar la cadrul lingvistic și conceptual. O versiune nonimagistică este capacitatea de a ne imagina situații presupuse prin ipoteza “ce-ar fi dacă” (sau, mai simplu, “dacă...”). Aceasta este imaginația ca *presupunere*. Mă pot întreba, de exemplu, cum ar fi decurs viața mea dacă nu aș fi luat acea decizie anume în urmă cu zece ani? Sau să ne imaginăm că mergem la un seminar de filosofie; vom auzi multe fraze care vor începe cu acea sintagmă “să presupunem că...” și

continuă acel conținut presupus, al cărui rol este deseori cel al unei ambuscade conceptuale. Platon considera că a imagina este doar acest lucru: doar a presupune (eikasia), spre deosebire de cunoașterea autentică, și, deci, desconsidera imaginația ca o facultate mentală. Să nu uităm însă că această simplă “presupunere” a fost utilizată cu mult succes de Socrate pentru a dobândi cunoașterea autentică.

Înarmat cu variantă mai ambițioasă a imaginației de tip presupunere, cineva poate concepe infinitul, o lume dominată de pace, zeități felurite, viața eternă sau, aproape literal, orice. Aceasta este *imaginația în forma de conceptibilitate* și a dobândit recunoaștere pornind de la *Meditațiile* lui Descartes. Cu toate acestea, la fel ca și Platon, deși a folosit-o cu mult succes pentru a afirma Cogito-ul său, Descartes respinge acest tip de imaginație ca fiind arbitrară, deplasată și inutilă în raport cu cerințele unei cunoașteri în adevăratul sens al cuvântului.

Privind mai atent istoria ideilor filosofice despre imaginație, vom observa o atitudine ambivalentă față de rolul și utilitatea imaginației. De-a lungul secolelor, pentru mulți filosofi imaginația a jucat un rol secundar în arhitectura mentală, în special cea de tip imagistic, și cu toate acestea, în varianta ei supozițională, imaginația dovedește o performanță intelectuală foarte puternică. Abia o dată cu filosofii ultimelor două secole (Kant și Romanticii), imaginația productivă câștigă mai multă deferență și varianta nonimagistică, supozițională jucând un rol central (Brann 1991; Casey 1973; Nichols 2003).

Ambivalența perspectivelor filosofice asupra imaginației are un ecou diferit, dar comparabil, în lumea psihologiei dezvoltării. Teoriile lui Freud și Piaget au prezentat imaginația ca formă de mentație primitivă, temporară și prost adaptată, predominant pictorială, care se dezvoltă în copilăria timpurie și cuprinde mai ales gândirea din timpul visării cu ochii deschiși, gânduri neprogramate detașate de realitate, sau chiar halucinații. În acest sens, aproape literal, imaginația este *fantezie*. Copiii învață treptat să renunțe la aceste gânduri fanteziste sau să le treacă pe planul al doilea pentru a se întoarce la realitate printr-o gândire realistă și disciplinată. O interpretare alternativă și cel puțin la fel de influentă este cea a lui Vygotsky, conform căreia manifestările timpurii ale imaginației la copii sunt productive, având consecințe importante asupra dezvoltării minții fiind prezente și în timpul vieții mentale adulte. Pe aceasta o voi considera *imaginația ca pretindere* (Brann 1991; Harris 2000).

În acest punct, apar câteva întrebări legitime: Ce se întâmplă? De ce imaginația a generat aceste duplicități conceptuale în filosofie și atâtea divergențe teoretice importante în psihologie? De ce atâtea accepțiuni ale imaginației? Să fie imaginația oare atâtea lucruri simultan? Vorbim despre una sau mai multe facultăți? Dacă este o singură facultate mentală, de unde apar aceste manifestări diferite; iar dacă este alcătuită din mai multe abilități, ce au acestea în comun, dacă au ceva în comun? Pe scurt, de ce este concepută imaginația în moduri atât de diferite?

Oricât de legitime ni se înfățișează aceste întrebări, eu totuși nu mă dedic în acest eseu încercărilor de a le răspunde. Motivul pentru care le-am menționat este faptul că ele reflectă ipoteze divergente și sugerează că imaginația nu este un construct psihologic robust, unitar, cum este vederea. Dar nu voi specula asupra naturii imaginației, pentru că acesta nu este un studiu al imaginației. Nu urmează să vă prezint nicio definiție a imaginației și nicio analiză exhaustivă a proprietăților acesteia. Interpretarea care mă interesează aici este cea care privește posibilitatea imaginației ca explicație a posibilității activităților intelectuale; și, mergând mai departe, voi sugera că posibilitatea imaginației se datorează unui set de abilități premergătoare, care au origini, funcții și determinații diverse, dar în special de factură socioculturală. Cercetarea prezentă caută aceste abilități, sau, mai precis, încearcă să o determine pe cea care se poate să fie cea mai importantă.

5. A IMAGINA

Imaginația activă și productivă este cea care este motorul intelectului. Prin asta înțelegem că operează cu *judecăți* active care sunt intenționate în mod deliberat și astfel construite încât să postuleze fapte sau stări de lucruri fictive. În plus, imaginația productivă este foarte rar (dacă este vreodată) compusă dintr-o singură judecată. Ea este în special o activitate care generează și însușește judecări imaginative, urmărind și consecințele acestora. Deci întrebarea care apare în continuare este ce anume stă la baza acestui proces de a produce în mod intenționat judecări specifice imaginației și cum sunt utilizate ele în secvențe inferențiale?

Îmi petrec o după-amiază în atmosfera relaxantă a unei braserii pariziene, privind spectacolul plin de culori al străzii și citind (intermitent) o cronică a unui roman aparținând imaginativului Bulgakov. Inspirat de aceasta, mă imaginez luând prânzul alături de un motan mare, cu ochi albaștri, cu mustăți proeminente, foarte deștept și vorbăreț, plănuiind surprize amuzante prietenilor noștri, colegilor și în mod special birocratilor. În timpul acestui exercițiu de imaginație, se pare că eu reușesc să fac în minte (cel puțin) următoarele:

- Incep prin a-mi forma în mod intenționat și activ o judecată de imaginație I care proiectează o stare de lucruri p , sau, pe scurt, I_p (de exemplu, eu și motanul luând prânzul și dialogând)
- Sunt conștient de faptul că îmi imaginez I_p și de asemenea sunt conștient de faptul că eu fac parte din ceea ce îmi imaginez
- Deși în același timp mă pot dedica și altor activități (să zicem că privesc bulevardul, salut un prieten și așa mai departe), îmi dau seama că judecata mea de imaginație este distinctă și pe un alt plan mental decât celelalte gânduri pe care se întâmplă să le am ca

urmare a percepției, memoriei sau inferenței asupra unor stări de lucruri actuale sau trecute.

- Sunt conștient că *I_p* nu este adevărat și nu este o opinie pe care o am eu
- Sunt conștient de faptul că nu sunt angajat nici măcar în raport cu statutul modal al *I_p*, ca fiind posibil, probabil, improbabil etc. (cu alte cuvinte, eu doar îmi imaginez)
- Pot considera *I_p* ca o premisă pentru a construi raționamente în imaginație cum ar fi, de exemplu, acela de a bea o sticlă de vin împreună cu motanul meu, întrebându-l de sănătatea mătușii sale, încercând să îl conving să studieze științele cognitive, cerându-i părerea despre *W.*, și, desigur, punând la cale felurite farse.

Aceste mișcări mentale indică acțiunea conjugată a mai multor capacități în actul de a-mi imagina un scenariu ca cel de mai sus. Le voi numi *i-capacități*, unde prezența primului "i" este menită să sugereze trăsătura de "imaginat". Mai jos le enumăr și le indexez pentru a le putea folosi mai ușor atunci când voi încerca să le descopăr sursa și voi analiza designul și dezvoltarea acestora. Atunci când cineva își imaginează ceva, își exersează cel puțin aceste *i-capacități*:

- a iniția și forma judecăți de imaginație (*i-judecăți*)
- a fi conștient de sine ca cel care își imaginează și a fi capabil, atunci când este cazul, să se proiecteze pe sine în situațiile imaginate (*i-proiecție*)
- a fi conștient de faptul că gândurile imaginate sunt gânduri și a fi capabil să genereze gânduri despre acestea (*i-metagândire*)
- a pune în carantină judecata de imaginație separând-o de ceea ce subiectul percepe în același timp, simte sau își amintește (*i-carantină*)
- a suspenda adevărul, statutul modal și cel doxastic (care privește modul formare a opiniilor) a acestor judecăți (*i-suspensie*)
- a putea privi din perspectiva unei judecăți de imaginație (*i-perspectivă*)
- a considera o judecată de imaginație ca premisă în abordarea unei perspective, ca supoziție pentru un alt șir de operații ale imaginației (*i-supozitie*)
- a genera judecăți imaginative create de o *i-supozitie* sau mai multe (*i-generare*)

În exersarea imaginației sunt implicate, cu siguranță, mai multe activități decât capacitățile de mai sus și totuși, dacă ne lipsim de acestea, nu am avea imaginație și nici cugetări intelectuale. Din punctul meu de vedere, aceste *i-capacități* sunt cele care definesc caracterul unic al imaginației umane: alte specii pot avea și ele resurse similare cu cele pe care oamenii le folosesc în exercițiul imaginației, cum ar fi memoria episodică, posibil un "limbaj al gândirii" foarte simplu ca mediu de reprezentare a simbolurilor, imagistică mentală sau câteva puteri de a face inferențe. Dar, judecând comportamentul

lor în mediul natural sau în condiții de experimentare, celelalte specii nu par să dezvolte aceste *i-capacități*.

Din câte se știe până acum, un motiv cheie este faptul că speciile non-umane nu își formează abilități premergătoare care fac posibile aceste *i-capacități*. Și, iarăși, un motiv esențial pentru aceasta lipsă este absența presiunilor socioculturale din mediul lor, în general, și din ontogeniile lor, în particular. Multe specii, în special mamiferele superioare și primatele, au o viață socială intensă și prezintă transmiterea unor practici culturale foarte simple. Acestea le lipsesc presiuni selective specifice, care ar determina achiziții mentale importante. Aceste achiziții, în măsura în care ar întâmpina noi provocări și sarcini, ar exercita presiuni de generare a noi achiziții și așa mai departe. Un exemplu concludent este dobândirea limbajului, care duce la noi achiziții mentale în variate domenii și, în domeniul limbajului, la scris și citit. Ontogenia mentală umană este ad literam construită de o astfel de escaladare și multe dintre abilitățile dobândite sunt rezultatele ei directe. (Bogdan 2000, 2009).

6. O IPOTEZĂ

Lucrurile prezentate până acum au pregătit întrucâtva drumul. Ontogenia intensă socială și determinată de cultură a copiilor pare să fie mediul evolutiv unic care exercită cea mai puternică și mai specializată presiune asupra formării gândirii imaginative. Provocarea este de a explica felul în care aceste presiuni socioculturale se reflectă în *i-capacități*, pe măsură ce acestea din urmă se dezvoltă în copilărie și se contopesc într-o competență a gândirii de tip imaginativ.

Ipoteza pe care o propun pentru a răspunde acestei provocări este de a lua în considerare două niveluri ale construcției ontogenetice a imaginației. Cel superior, similar exercițiului imaginației, cuprinde (între altele) două practici principale, a pretinde și a povesti, cu rol instrumental major în deschiderea noilor minți către orizonturi imaginate și, respectiv, extinderea acestor orizonturi inferențiale. A pretinde și a povesti sunt practici adaptative care s-au dezvoltat ca răspuns la sarcinile socioculturale majore pe care copiii le întâmpină la diferite etape din ontogenia lor.

La un nivel inferior, sugerez ca se află un set de abilități mentale care oferă setul necesar premergător și contribuie la pretinderea ca joc de roluri și la capacitatea de a povesti. Printre aceste abilități se numără psihologia naivă, predicția, gândirea reflexivă (sau cum gândim despre propriile gânduri) și gândirea care proiectează sinele. Dovezile din cercetare sugerează că aceste abilități apar în mare parte în ordinea prezentată, fiecare contribuind la instanțierea și designul următoarei.

Deși se bazează deopotrivă pe resurse variate, cum sunt limbajul, abilitățile logice, memoria și imagistica mentală, aceste abilități primare - practicile de a se preface și a povesti - sunt direct implicate și sunt cele mai eficiente în a iniția competența de a

imagina. În acest sens, despre aceste abilități și practici putem spune că sunt fundamentele imaginației și platforma ontogenetică a acesteia.

Pentru a rezuma, ipoteza este că toată competența compusă a imaginației este instalată treptat din mai multe resurse. Datorită în principal unor motive de ordin sociocultural, acestea permit tinerelor minți să își inițieze și să dezvolte capacitatea de a-și imagina într-un mod intenționat și explicit.

Date fiind limitările de spațiu și caracterul de *work-in-progress* al acestui proiect mai amplu, doresc să exemplific demonstrația prin concentrarea asupra unei singure abilități primare pe care o consider de primă importanță, și anume, psihologia naivă, arătând că este implicată fundamental în dezvoltarea unor capacități cheie care determină imaginația. Aceasta ar trebui să constituie în sine un argument pentru faptul că bazele imaginației – anume sursele și motivele - sunt socioculturale. La final, mă voi mulțumi să anticipez care abilități precursore inițiază sau chiar instalează care anume *i-capacități*.

7. CONTRIBUȚIA PSIHOLOGIEI NAIVE

Psihologia naivă este cheia oricărei activități socioculturale umane, de la comunicare și pedagogie la interacțiunile zilnice, învățarea limbajului și transmiterea culturii. Așa cum am precizat și mai înainte, ea este implicată în designul minții, un bun exemplu fiind chiar contribuția pe care o aduce imaginației și prin ea, intelectului. Domeniul psihologiei naive este cel al relațiilor și atitudinilor minte-lume, cum sunt privirea, atenția, emoția, dorința, opinia, intenția și altele. Ontogeneza începe cu înregistrări instinctive ale direcției privirii, observarea direcției atenției, emoții de bază. După primii doi sau trei ani de viață, copilul recunoaște atitudini mai complexe, cum ar fi dorința, opinia, intenția, ș.a.

Dintre *i-capacități*, cea care își datorează dezvoltarea cel mai mult psihologiei naive este *i-carantina*, descrisă anterior ca fiind capacitatea de a suspenda și izola adevărul, statutul modal și cel doxastic (care arată relevanța în raport cu opinia) a ceea ce ne imaginăm, dar nu a ceea ce percepem sau ne reamintim în prezent.

Atunci când un copil – să îl numim Tom -, pe baza indiciilor contextuale și de comportament, își dă seama de stările mentale ale altei persoane – să o numim Alice -, el (Tom) are în același timp propriile stări mentale de care este conștient și care sunt diferite de ale lui Alice. Tom poate ști că Alice își dorește să se joace, dar că el nu dorește acest lucru. Dorința lui este izolată cât timp încearcă să își dea seama ce gândește Alice. Izolarea și suspendarea adevărului și a realității percepute, atunci când sunt interpretate stările altei persoane, sunt evidențiate și mai puternic atunci când suntem conștienți de reprezentările false ale celeilalte persoane și ne punem în locul ei pentru a prevedea comportamentul. Să presupunem că Tom își dă seama că Alice crede că pisica ei a trecut

în fugă prin grădină, deși, în fapt, era un iepure. Tom deduce că Alice probabil va fugi pentru a-și aduce pisica acasă. Pentru a avea succes, raționamentul bazat pe psihologie naivă al lui Tom va trebui să separe ceea ce Tom știe despre starea de lucruri (și anume, că nu era pisica lui Alice cea care a fugit) și să își însușească în schimb ceea ce crede Alice. Pentru a reuși acest lucru, Tom trebuie să izoleze opinia lui Alice (și atitudinea ei) de a lui și să suspende, în raport cu realitatea, starea de adevăr a observației lui Alice. În același timp, pentru a putea prezice ce va face Alice (va urmări pisica), Tom va trebui să considere opinia lui Alice (că animalul care fuge este chiar pisica ei) ca fiind adevărată pentru Alice. În concluzie, Tom trebuie să considere supoziția că ceea ce crede Alice este adevărat (pentru Alice) pentru a prezice acțiunea care ar urma. Așadar, trei acțiuni mentale – izolarea, suspendarea adevărului și supoziția – care vor deveni esențiale pentru imaginație sunt direct implicate în psihologia naivă, în stadiile timpurii ale acesteia și datorită unor motive de bază.

O observație importantă se cere menționată în acest punct. Psihologia naivă este sensibilă nu doar la modul în care stările respective sunt corelate cu alți oameni, fapte și evenimente din lume, dar ea cuprinde și consecințele – mentale, de comunicare sau de comportament – ale acestor relații minte-lume. Departe de a fi doar o privire de spectator, psihologia noastră intuitivă este practică, dar în același timp ea este preocupată și modelată de consecințele și deschiderea stărilor mentale și motivelor pe care le ia în considerare (Bogdan 1997). Acest lucru, de obicei neglijat, este foarte important aici: tocmai consecințele și disponibilitățile stărilor mentale pe care le are celalaltă persoană sunt cele care impun adoptarea atitudinii ei și trecerea în carantină a propriilor stări mentale din prezent.

O situație asemănătoare se petrece și în imaginație. Atunci când trec cu mașina printr-o suburbie cenușie și mohorâtă, mă imaginez în timpul unei vacanțe petrecute pe o insulă însorită din Grecia, bucurându-mă de toate aspectele plăcute și consecințele pe care le pot anticipa. În acest scenariu, deschid mai multe ferestre mentale (imagistic vorbind): izolez cursul curent al stărilor mentale și îl direcționez către situația imaginată, suspend statutul de adevăr și chiar cel modal (posibilitate sau probabilitate) al stărilor de lucruri imaginate, presupunând în același timp (pentru un scurt timp) că este o stare de lucruri reală. Într-adevăr, cu cât îmi pun mai puține probleme relativ la posibilitatea sau probabilitatea vacanței în Grecia, cu atât cursul gândurilor este mai fidel situației imaginate și cu atât mai mult mă bucur de consecințele pe care le imaginez. Acesta, pe scurt, este felul în care se desfășoară imaginația-fantezie. Similar modului în care Tom trebuie să considere ceea ce crede Alice despre pisica ca și cum ar fi în locul ei (supoziția) pentru a determina efectele manifestate în comportament, în același fel consecințele unui scenariu imaginat se găsesc cel mai ușor luând perspectiva scenariului și lăsând complet deoparte ceea ce știe cel care își imaginează.

Legătura dintre psihologia naivă și imaginație are un motiv adânc. Ambele folosesc *preluarea perspectivei*: psihologul naiv trebuie să-și însușească perspectiva altei minți pentru a înțelege stările, atitudinile și consecințele lor; iar cel care imaginează trebuie să gândească din perspectiva scenariului imaginat tocmai pentru a putea descoperi, a se bucura și a dezvolta urmările acestuia. Punerea în carantină, suspendarea adevărului și statutului modal ale altei perspective asupra lumii, precum și disponibilitatea de a-și însuși acea perspectivă ca supoziție în elucidarea implicațiilor sale, sunt instrumente necesare pentru a folosi această luare de perspectivă (fie că este perspectiva altei minți sau a propriei imaginații). În absența psihologiei intuitive nu avem aceste unelte și, ca urmare, ne-ar lipsi atât luarea unei alte perspective cât și imaginația.

Se poate argumenta, plauzibil, că, dintre toate facultățile mentale, doar psihologia intuitivă are motivele și posibilitatea de a dezvolta o abordare a perspectivei. În termenii acestei cercetări și urmând sugestiile anterioare, putem considera psihologia naivă ca o platformă pentru imaginație. Se prea poate ca pentru mulți, inclusiv pentru teoreticienii psihologiei naive ca simulare a stărilor mentale, lucrurile să pară a sta în ordine inversă: imaginația a fost cea care s-a dezvoltat prima, probabil ca urmare a activității de planificare și de utilizare/inventare a uneltelor, și a fost înglobată apoi în psihologia naivă, așa încât însușirea perspectivei a fost transferată de fapt de la prima la ultima.

Dar a argumenta în acest fel este, cred, similar cu a pune căruța înaintea cailor. Deși nu voi dezvolta această idee aici, aș vrea să menționez că salturile evoluționiste - evocate în special în contrast cu sărăcia culturală și tehnologică a maimuțelor și a primilor hominizi - menționate în secțiunile anterioare sugerează o subdezvoltare serioasă a imaginației, pentru a ne exprima cel puțin diplomatic. Bănuim că ambele grupuri prezintă capacitatea de a gândi în termeni de relații sociale și planuri ale acțiunilor (Tomasello & Call 1997). Si totuși, în pofida aparențelor pe care eu le resping, aceste abilități nu conduc în mod necesar - și probabil nu o fac niciodată - la construcția imaginației. Ceea ce a lipsit din panoplia instrumentelor mentale este cel mai probabil însușirea perspectivei. Un individ își poate da seama cine este prieten cu cine și, ca urmare, pe cine se poate baza în cazul unui conflict (gândind relațiile sociale), sau poate planui o acțiune și chiar să considere o consecință a acesteia (sau mai multe), fără să aibă nevoie de altă perspectivă asupra lumii înconjurătoare decât de a lui. Acesta este punctul esențial: maimuțele și poate chiar primii hominizi au avut o mențajie egocentrică, în care singurul punct de vedere asupra lumii și asupra propriilor acțiuni este doar cel al propriului eu; ei nu pot adopta nicio altă ipostază.

Așadar, întrebarea importantă în termeni evoluționiști nu este ce a generat selecția imaginației ca atare (nimic nu a făcut acest lucru propriu-zis, în opinia mea), ci care au fost factorii selectați pentru genera însușirea perspectivei. Răspunsul care apare natural în urma discuțiilor este că uneltele și o sociopolitică primitivă nu sunt suficiente și nici nu ar părea candidații potriviți. Candidatul potrivit este - și am argumentat în favoarea lui

în alte lucrări (Bogdan 1997, 2000, 2009) – cea nouă formă de psihologie naivă, capabilă să adopte o perspectivă non-egocentrică, care se dezvoltă doar în mediul ontogeniei și într-un spațiu cultural. Este vorba de presiunea exercitată de necesitatea de a înțelege *alte minți* – și nu doar alte corpuri, relațiile acestora cu lumea și comportamentul acestora, toate privite egocentric – cea care forțează copiii să dezvolte o ipostază alocentrică prin psihologia naivă, centrându-se pe adoptarea perspectivelor. O dată ce au reușit acest lucru, imaginația lor este pusă în mișcare.

Pentru a concluziona, un copil dezvoltă abilități specializate pentru a izola judecăți despre stările mentale ale altor oameni, pot să le considere pe acestea ca adevărate pentru ei și din această perspectivă să deducă diverse consecințe generate de stările mentale în cauză. Aceste abilități sunt asemănătoare cu precursori îndepărtați ai capacităților implicate în exercițiul imaginației. Argumentul trebuie desigur dezvoltat pentru a arăta în continuare cum acești precursori generează într-adevăr abilitățile respective și este exact ceea ce analiza atitudinilor supoziționale și a narativității își propune să realizeze. Ultima dintre acestea nu se încadrează în scopul cercetării de față, dar cititorul interesat poate regăsi câteva puncte centrale într-o lucrare anterioară (Bogdan 2005) și în fragmentele asupra narativității din alte lucrări (Bogdan 1997, 2000).

Scopul acestei lucrări a fost acela de a schița un argument complex în favoarea ideii centrale conform căreia capacitățile cheie ale imaginației își au originea în psihologia naivă a copiilor, datorită unor rațiuni socioculturale. Fără prezența activă a psihologiei naive și a abilităților care o preced, nu ar putea fi posibilă adoptarea perspectivei altei persoane și, deci, nici imaginația sau, mai departe pe linia ontogenetică, nici intelectul. În plus, așa cum ar argumentat în alte lucrări (Bogdan 1997, 2000, 2009), psihologia naivă nu ar fi posibilă ca adaptare în absența puternicelor presiuni evolutive socioculturale ale vieții umane, prezente în special pe durata copilăriei.

Traducere: Adriana Monica Solomon

Bibliografie

- BJORKLUND, D., PELLEGRINI, A., 2001. *Origins of Human Nature*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- BOGDAN, R.J., 1997, *Interpreting Minds*. Cambridge: MIT Press.
- BOGDAN, R.J. 2000. *Minding Minds*. Cambridge: MIT Press.
- BOGDAN, R.J. 2005. "Pretending as imaginative rehearsal for cultural conformity",

Journal of Cognition and Culture 5: 191-213.

- BOGDAN, R. J. 2009. *Predicative Minds*. Cambridge: MIT Press.
- BOGDAN, R.J. 2010. *Our Own Minds*. Cambridge: MIT Press.
- BOYD, R. , SILK, J. 1997. *How Humans Evolve*. New York: Norton.
- BRANN, E. T. H. 1991. *The World of the Imagination*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- CASEY, E. 1976. *Imagining*. Bloomington: Indiana University Press.
- COOLIDGE, F, WYNN, T. 2009. *The Rise of Homo Sapiens*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- DENNETT, D. 1995. *Darwin's Dangerous Idea*. Boston: Little, Brown.
- DIAMOND, A. (2001). "Normal developments of prefrontal cortex from birth to young adulthood." in D. T. Stuss and R. T. Knight (eds), *The Frontal Lobes*. Oxford: Oxford University Press.
- DONALD, M. 2001. *A Mind So Rare*. New York: Norton
- FODOR, J. A. 1983. *Modularity of Mind*. Cambridge: MIT Press.
- HARRIS, P. 2000. *The Work of Imagination*. Oxford: Blackwell
- KLEIN, R. 2002. *The Dawn of Human Culture*. New York: Wiley
- MITHEN, S. 1996. *The Prehistory of the Mind*. London: Thames&Hudson.
- NICHOLS, S. (ed) 2006. *The Architecture of Imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- PINKER, S. 1994. *The Language Instinct*. New York: William Morrow.
- TOMASELLO, M. 1999. *The Cultural Origins of Human Cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- TOMASELLO, M., CALL, J. 1997. *Primate Cognition*. New York: Oxford University Press.